

■ Літаратурныя вандроўкі

ПАДАРОЖНИЦА, НАСТАЎНИЦА, АКТРЫСА...

Шляхамі нястомнай Цёткі

Пяшчына, Астрына

Гэты год багаты на юбілеі літаратурных класікаў. Сёння мы святкуем 140 гадоў з дня нараджэння Цёткі (Алаізы Пашкевіч) — яркавай постаці часоў нацыянальнага адраджэння. Менавіта яна выдала «Першае чытанне для дзетак беларусаў». Не толькі на тагачасных людзей, але і на пазнейшыя пакаленні істотна паўплывалі яе вершы, праязныя творы. Карэспандэнт «Звязды» вырашыла наведаць мясціны нараджэння і смерці Цёткі, а таксама адзіны музей, прысвечаны ёй у Беларусі, каб убачыць, як ушанавана на радзіме вялікая пісьменніца.

Не магу сказаць, што сцяжыны Алаізы Пашкевіч добра пратапаныя для сучаснага беларуса. Аднак дзякуючы выкладчыкам Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Янкі Купалы — літаратуразнаўцу Аляксею ПЯТКЕВІЧУ і яго ўнуку, гісторыку Аляксею ЗАГДУЛІНУ — мне ўдалося праехаць па тым маршруце, што найлепш захаваў успаміны пра нашу Цётку...

Бунтарская і... задушэная

— У пачатку ХХ стагоддзя, у нашаніўскі перыяд, Цётка адыграла велізарную ролю ў адраджэнні літаратурнага жыцця ў Беларусі і ў сцвярджэнні беларускага мастацкага слова, — упэўнены Аляксей Пяткевіч. — Яна выдала 9 кніг, у тым ліку навуковых і навукова-папулярных. Менавіта Цётка стала аўтаркай «Першага чытання для дзетак-беларусаў» — да яе такіх падручнікаў ніхто не рабіў. Дзве кнігі вершаў, праязныя творы... Яе пазыя вельмі разнастайная — і публіцыстычная-вострая, заклікальная, бунтарская, і разам з тым лірычная, задушэная. «З далёкіх дарог углядаешся ў родныя сцежкі» — яна вельмі элегічна, хораша, з тонкім пазычным пачуццём успамінала сваю Беларусь. Яе мастацкае слова было вельмі багатым і разнастайным. У той перыяд яно адыграла вялікую ролю ў літаратуры, у абуджэнні і адраджэнні Беларусі.

Цётка ў адрозненне ад іншых літаратараў яе пакалення акурат ушанавана някепска, упэўнены літаратуразнаўца. Ёсць тры помнікі на яе радзіме — у самім Шчучыне і два ў раёне.

Яе кнігі добра выдаваліся, па шмат разоў. Апошняя поўнае выданне з'явілася, калі адзначалася 100-годдзе з дня нараджэння (тады таксама была вялікая ўрачыстасць у Астрыне).

— У Цёткі былі добрыя стасункі з Купалам, — адзначае Аляксей Пяткевіч. — Пра сустрэчы вельмі сардэчна абдымаліся, яна называла яго Яначкам. Нават гаварылі пра тое, што ў іх былі раманычныя адносіны. Але Цётка мела досыць строга наораў, таму гэта хутчэй чуткі... Пісала паэтка толькі па-беларуску. Ёсць некалькі яе артыкулаў пра беларускую мову, вельмі ўсхваляваных. Яна пісала, што «беларуская мова — гэта святыня, і трэба яе шанаваць, як самае дарагое». У беларускай літаратуры гэта адно з самых працудлых выказванняў пра мову.

Асабістае жыццё

Рамантычныя адносіны ў Цёткі не складаліся. Ёсць розныя версіі на конт таго, ці быў сапраўдным яе шлюб з літоўцам Сцяпанам Кейрысам. — Яна насілася па свеце, ёй было не да таго, — кажа Аляксей Пяткевіч. — Таму гэты шлюб для ўсіх стаў вельмі нечаканым. Яе муж быў актыўным дзясчым літоўскага сацыял-дэмакратычнага руху. Падчас Кастрычніцкай рэвалюцыі ён уцёк на Запад і пражыў там доўгае жыццё. Ёсць меркаванне, што ён забраў з сабой архіў Цёткі. Аднак нічога з гэтага архіва не вядома. Выдадзены толькі адзін том яе твораў. Калі архіў забраў Кейрыс, незразумела, чаму ён яго не абнародаваў?..

Нарадзілася Цётка ў маёнтку Пяшчына (цяпер Шчучынскі раён. — Аўт.), што недалёка ад Ліды, — расказвае Аляксей Пяткевіч. — Але там ніякіх слядоў цяпер не засталася. Пасля вайны гаспадароў у доме не было. Самая малодшая сястра выехала ў Польшчу і памерла там у 1970-х гадах (з ёй паспела сустрэцца даследчыца Лідзія Арабей). Думаю, што яна бывала ў мястэчку Астрына, бо досыць часта прыезджала на радзіму. А гэтае мястэчка заўсёды было прыкметным, знаходзілася побач. Пабыць толькі са сваёй сям'ёй і больш нікуды не завітаць — гэта не ў нейкі Цёткі. Яна была вельмі кантактнай асобай.

Школа ў Астрыне (Шчучынскі раён) носіць імя Цёткі. І менавіта тут размяшчаецца адзіны ў Беларусі музей, прысвечаны ёй. Гэта месца і стала першым пунктам нашай літаратурнай вандроўкі. Дарэчы, да яго стварэння таксама пэўным чынам спрычыніўся Аляксей Пяткевіч. Выкладаючы ў Гродзенскім універсітэце, ён даведаўся, што адна з яго студэнтак працуе ў школе імя Цёткі. «Не зашкодзіла б там стварыць музей Цёткі», — уголас падумаў ён. І настаўніца беларускай мовы і літаратуры Галіна Пугач адгукнулася на заклік выкладчыка. Яна і стала заснавальніцай музея Цёткі ў Астрынскай школе. Экспанаты збіралі ўсім светам, да працы актыўна далучыліся і самі вучні.

Сёння музеем Цёткі загадвае настаўніца гісторыі Ала Балобан. Яна адзначае, што экскурсанты прыезджаюць да іх досыць часта. Але, каб трапіць у музей, лепш усё-такі загадваць патэлефанаваць у школу і дамовіцца пра наведванне. Дарэчы, часам экскурсіі па музеі ў школе Цёткі праводзяць вучні.

Варта адзначыць, што музейная экспазіцыя досыць багатая. Тут маецца крэдэнс (камода), прывезеная з роднага дома Цёткі. Яго крыху пачысцілі, пафарбавалі марылкай, але выгляд застаўся

абсалютна аўтэнтчным. У розных экспазіцыях адлюстраваны віленскі, львоўскі, Санкт-пецярбургскі перыяды жыцця паэтки. Маецца арыгінал пасведчання аб заканчэнні Санкт-пецярбургскай жаночай гімназіі (з фотаздымкам).

Шматлікія іншыя фотавывявы распавядаюць пра тое, чым жыла Цётка. Маюцца арыгіналы некаторых яе кніг, іншыя прадстаўлены факсімільнымі выданнямі. Тут можна ўбачыць яе лісты, даведацца, што ўдалося знайсці пра яе розным следчыкам. А адрозніе ля ўваходу гасцей вітае вялікі прыгожы партрэт паэтки.

Ала Балобан распавяла, што ў яе ёсць мара стварыць яшчэ адну дадатковую экспазіцыю — першых падручнікаў для беларускамоўных школаў...

Менавіта ля школы ў Астрыне стаіць помнік Цётцы работы скульптара Андрэя Заспіцкага. І гэта яшчэ адзін пункт на карце нашай літаратурнай вандроўкі.

Выбраная Ігнатам Буйніцкім

— Кім яна толькі ні была, — разважае Аляксей Пяткевіч. — Падарожніцай, настаўніцай, медыцынскай сястрой. Да таго ж палітычнай агітатаркай, прычым вельмі талкавай і палымнянай. За выступленні на мітынгх у 1905 годзе ёй давалася ўцякаць з Беларусі. Да таго ж пісьменніца была артысткай драматычнага тэатра — іграла на сцэне ў трупце Ігната Буйніцкага, выконвала даволі характарныя ролі. Праўда, у штаце прабыла нядоўга, бо сваёй натуре не магла ўсеядзець на адным месцы. Але гэты факт біяграфіі з'яўляецца своеасаблівым паказчыкам яе творчых магчымасцяў. Разам з тэатрам Буйніцкага ў 1911 годзе яна выступала і на Гродзеншчыне — у Смаргоні і Ашмянах.

Алаізу Пашкевіч вельмі цікавіла таксама батлейка. Яна нават выдала даследаванне, прысвечанае беларускаму ляльчанаму тэатру — пра тое, як збіраць для яго матэрыялы. Магчыма, яе цікавіла гэтае мастацтва, бо яна стаіць на сумежжы фальклорнай і прафесійнай творчасці. Батлейка — гэта і сямейная творчасць: рабілі разам спецыяльную скрынку, майстравалі лялек і паказвалі іх. Паэтка таксама любіла гэтым займацца.

«На магіле ўзыходу дубам...»

Памерла яна на радзіме. Прыехала ратаваць бацьку, які захварэў на тыф, бо мела пэўныя навыкі ў медыцыне і ў час Першай сусветнай вайны працавала ў шпіталі. Бацьку жывым не застала, але сама заразілася і таксама памерла...

Яна пахавана пры дарозе, побач з некалькімі сваякамі. Калі ехаць ад Астрыны праз Новы Двор, Хадзілоні, Васілішкі, акурат ля дарогі на Стары Двор можна ўбачыць яе надмагільную пліту. Побач з мемарыялам ляжыць ствол дуба, на якім высечаны радкі вялікай паэтки:

*«На магіле ўзыходу дубам,
Пачну шалтаць братнім губам
Аб іх долі, аб свабодзе,
Стану песняй у народзе!»*

**НІНА ШЧАРБАЧЭВІЧ.
Фота аўтара.**

Шчучынскі раён

■ Ініцыятыва

МЕСЦА СУСТРЭЧЫ — ПРЫСТАЊКА

На Стаўбцоўшчыне прайшло свята да 110-годдзя І нелегальнага настаўніцкага з'езда

9 ліпеня 1906 года, пасля абеда, ляснымі сцежкамі ішлі настаўнікі. 14 маладых мужчын прыехалі ў Мікалаеўшчыну з Пінскага, Мінскага, Ковенскага, Гуменскага, Ашмянскага, Слуцкага і іншых паветаў, каб, паводле легенды, адзначыць дзень нараджэння калегі і сябра. Але сапраўднае мэта іх сустрэчы ва ўрочышчы Прыстанька — маляўнічым кутку на беразе Нёмана, дзе вада шумела, брулілася і магутная рака толькі ўваходзіла ў сілу, была зусім іншай. Настаўнікі сабраліся на нелегальны з'езд, каб вырашыць прафесійныя пытанні і абмеркаваць далейшы лёс беларускай асветы. У спісе ўдзельнікаў чытач заўважыць і знаёмыя імёны — Кастусь Міцкевіч і Іван Фёдарэў. Так, той з'езд настаўнікаў стаўся вызначальным у лёсах будучых класікаў Якуба Коласа і Янкі Маўра.

Гэта адбылося 110 гадоў таму. У памяць пра тую значную падзею на Прыстаньцы, дзе сёння ўстаноўлены памятник знак, прайшло літаратурна-музычнае свята «Дзе льецца Нёман срэбраводны...», арганізаванае Дзяржаўным літаратурна-мемарыяльным музеем Якуба Коласа. Тут сабраліся паэты і празаікі, музейшчыкі і прадстаўнікі мясцовых улад, якія калісьці працавалі настаўнікамі.

— Па заканчэнні Нясвіжскай настаўніцкай семінарыі яе выпускнікі далі абяцанне штогод збірацца ў Мікалаеўшчыне. Так і было. Яны прыезджалі сюды проста каб пагаманіць з сябрамі, абмеркаваць пытанні настаўніцтва, вырашыць прафесійныя справы, — распавядае дырэктар музея Якуба Коласа Зінаіда КАМАРОЎСКАЯ.

— Вось і 110 гадоў таму маладыя мужчыны прыехалі нібыта на дзень нараджэння Антона Камароўскага, які жыў у гэтых мясцінах. Але па ваколіцах усё ж разышліся чуткі, што збіраецца з'езд, таму ўлады таксама рыхтаваліся.

З 1905 года ў Расійскай імперыі панаваў рэвалюцыйны настрой. Маладыя настаўнікі былі ў захопленні ад таго, якія пытанні змаглі абмеркаваць на з'ездзе, яны выказвалі сваю незадаваленасць уладамі, тым, што няма магчымасці весці навучанне ў школах на беларускай мове, а вучобу ў пачатковых класах варта зрабіць бясплатнай. 14 удзельнікаў з'езда складалі некалькі важных дакументаў. Гэта пратакол пасяджэння групы з подпісамі; брашура «Усерасійскі саюз настаўнікаў», у якой былі вызначаны асноўныя задачы саюза, у першую чаргу — барацьба за рэарганізацыю народнай асветы; адозву, дзе бюспраўнае становішча народнага настаўніка тлумачылася ўмовамі існуючага палітычнага рэжыму.

Пасля актыўнага абмеркавання на Прыстаньцы маладыя настаўнікі накіраваліся ў народнае вучылішча ў Мікалаеўшчыне, каб паставіць подпісы пад дакументамі. Але ў ноч на 10 ліпеня, а 2-й гадзіне, 25 коннікаў-жандараў акружылі будынак... Усе 14 настаўнікаў, якія падпісалі дакументы, былі арыштаваныя, звольненыя з працы. Але асудзілі толькі траіх. У тым ліку Якуба Коласа: пасля доўгіх судовых пасяджэнняў яго пасадзілі на тры гады 15 верасня 1908 года.

— Калі б Колас, як яго папелчнікі Сянкевіч і Янкоўскі, уцёк у Амерыку, то, мабыць, ён не быў бы тым творцам, якім мы яго ведаем, — разважае Зінаіда Камароўская. — Менавіта турма дапамагла пазту развіць ідэю напісання «Новай зямлі», «Сымона-музыкі». Турма — сумная і трагічная старонка ў лёсе маладога творцы, але, можа, варта сказаць дзякую Пішчалаўскаму замку за творчае натхненне класіка?

Прысутнічаў на свяце «Дзе льецца Нёман срэбраводны...» і **намеснік старшын Стаўбцоўскага райвыканкама Сяргей ШЭСЦЕЛЬ**. Ён зазначыў:

— У нас фарміруецца пачуццё гонару за гэтых слынных сыноў Беларусі, за 14 маладых настаўнікаў, якія не пабаяліся царскіх улад і арганізавалі з'езд, каб паспрабаваць змагацца за лепшую долю беларускага настаўніцтва і пашыраць правую простых людзей. Той з'езд выклікаў шырокі рэзананс, і простыя людзі пабачылі, што настаўніцтва з'яўляецца заступнікам іх інтарэсаў.

Сёння на Стаўбцоўшчыне і шырэй — ва ўсёй Беларусі — цэнэця прафесійныя настаўніцкія прынцыпы Якуба Коласа, памятаюць пра той унёсак, які класік зрабіў у развіццё асветы краю. А Нясвіжскі дзяржаўны каледж імя Якуба Коласа нават выкарыстоўвае радкі класіка ў якасці свайго дэвіза:

*Браты! Вялікая дарога.
Чакае нас і родны край —
Жніво настала, працы многа, —
Навуку семя засявай.*

Дырэктар гэтай навучальнай установы Алена ЖУРАЎ-ЛЁВА падчас свята зазначыла:

— Калі я выпраўлялася на Прыстаньку, атрымала наказ ад калег — выказаць пажаданне, каб такія добрыя пачын святкавання ўгодак з'езда стаў добрай традыцыяй.

Будзем спадзявацца, што так і адбудзецца — нагода ж і прыклад нашых продкаў сапраўды выдатныя.

**Марына ВЕСЯЛУХА. vesialuha@zviazda.by
Фота аўтара**